Шәфәг ИСЛАМОВА
диссертант

АЗӘРБАЈЧАН ЕА МӘРКӘЗИ ЕЛМИ КИТАБХАНАСЫНЫН ИНКИШАФ ПРОБЛЕМЛӘРИ

Гәдим вә зәнкин дөвләтчилик тарихинә малик олан Азәрбајчан XX әсрин ахырларына јахын јенидән мүстәгил дөвләтчилик ән`әнәләрини бәрпа етди. Бүтүн дөврләрдә олдуғу кими, мүстәгил дөвләтимизин инкишафы вә мөһкәмләндирилмәси бу дәфә дә асанлыгла баша кәлмәди. Башлыча вәзифә бу аддымлары инамлы етмәкдән, мүстәгиллијимизи һәм сијаси, һәм дә мә`нәви саһәләрдә мөһкәм етмәкдән, Азәрбајчаны XXI әсрдә дүнја бирлијинин там бәрабәр һүгуглу, сөзү кечән, мөвгејинә һөрмәтлә јанашылан бир дөвләтә чевирмәкдән ибарәтдир.

Мүстәгиллијимизин мөһкәмләндији базар игтасыдијјатына кечидин реаллашдығы бир шәраитдә китабхана ишинин јахшылашдырылмасы, китаб фондунун зәнкинләшдирилмәси, инкишаф етмиш өлкәләрин китабханалары илә әлагәләрин гурулмасы, охучуларын сорғуларынын тә`мин едилмәси, китабханаларын јеринин вә ролунун мүәјәнләшдирилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Бунунла әлагәдар олараг, мүасир шәраитдә охучулара китабхана хидмәтинин јени тәләбләрә ујғун тәшкил едилмәсинә еһтијач артмышдыр.

Китабхана хидмәтинин сәмәрәлилијинин артырылмасы, онун тәкмилләшдирилмәси китабхана иши просесләринин тәшкилиндә елми јениликдән вә габагчыл тәчрүбәдән истифадәнин кенишләндирилмәсини тәләб едир.

Азәрбајҹан Республикасынын президенти Һејдәр Әлијев 1995-чи илин ијун ајында М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасында миниатүр китабын тәгдимат сәркисинә бахдығы заман демишдир.: "Китабхана халг, милләт үчүн, ҹәмијјәт үчүн мүгәддәс бир јер, мә`нәвијјат, билик, зәка мәнбәјидир. Она көрә дә китабханаја даими һөрмәт халгымызын мәдәнијјәтини нүмајиш етдирән амилләрдән биридир". О, китаб нәшринә дә бөјүк диггәт јетирәрәк гејд етмишдир ки, китаб нәшри һәр бир өлкәнин, халгын мәдәнијјәтиндә, үмумијјәтлә, мә`нәви-ичтимаи һәјатда чох көркәмли јер тутур. Дөвләт башчысы М.Ф.Ахундов адына Азәрбајҹан Дөвләт Китабханасына хејли китаб бағышламыш вә билдирмишдир: "Күман едирәм ки, бунлар фондда өз јерини тутачагдыр. Бунлар ҹәмијјәтимиз үчүн кәрәкли олан ајры-ајры мөвзулара һәср едилмиш китаблардыр. Китабхана елә бир јердир ки, кәрәк даим онун фонду кенишләнсин, чүнки дүнја дәјишир, јени әсәрләр, јени китаблар јараныр. Азәрбајҹанын бүтүн ичтимаијјәтини бу хејирхаһ ишә дә`вәт едирәм" (1).

Көркәмли сијаси хадимин китабханалара олан бу гајғысы Азәрбајҹан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасындан да јан кечмәмиш, 1998-чи ил мајын 13-дә Азәрбајҹан ЕА Рәјасәт Һеј`әти "Мәркәзи Елми Китабхананын фәалијјәтинин јахшылашдырылмасы тәдбирләри һагтында" сәрәнҹам вермишдир. Һәмин сәрәнҹамда көстәрилир ки, республикамызда базар игтисадијјатына кечидлә әлагәдар олараг, Азәрбајҹан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын гаршысында јени вәзифәләр мејдана чыхыр, базар мүнасибәтләринин тәләбләринә иш методлары вә формаларынын тәтбиги зәрурәти јараныр. Бу шәраитдә китабхананын фәалијјәтиндә әсаслы дөнүш јаратмаг, охучулара көстәрилән хидмәтин сәвијјәсини јүксәлтмәк мәгсәдилә бир сыра тәдбирләрин һәјата кечирилмәси мүһүм мәсәлә кими гаршыја чыхыр. Азәрбајҹан ЕА Рәјасәт Һеј`әтинин бу сәрәнҹамларындан сонра Мәркәзи Елми Китабхана өз

фәалијјәтини фондларында сахланылан гијмәтли китаб сәрвәтини кәләҹәк нәсилләр үчүн мүһафизә етмәјә, китабханаја зәрури аваданлығын (компүтер, принтер, сурәтчыхарма апаратлары, изограф, макина вә с.) алынмасына, охучулара китабхана-библиографија хидмәтини јахшылашдырмаг, китаб фондларындан сәмәрәли истифадә, фондларын тәблиғи, китабхана просесләринин автоматлашдырылмасынын вә с. јүксәк сәвијјәдә гурулмасына, кадр һазырлығына, китабханада апарылан елми-тәдгигатларын кенишләндирилмәсинә јөнәлтмишдир.

1998-чи ил декабр ајынын 29-да Азәрбајҹан Республикасы Милли Мәҹлиси "Китабхана иши һагтында" Азәрбајҹан Республикасынын Ганунуну гәбул етмишдир. 6 фәсил, 34 маддәдән ибарәт бу ганунун елми китабханалар һагтында 8-чи маддәсиндә дејилир: "Республика әһәмијјәтли елми-саһәви китабханалар елм саһәсинә көрә ихтисаслашдырылан, милли вә хариҹи әдәбијјат фондларына малик олан, мүвафиг саһә мүтәхәссисләринә вә дикәр охучулара хидмәт едән баш китабхана-библиографија вә информасија мүәссисәсидир. Республика әһәмијјәтли елми-саһәви китабхана мүвафиг саһәдә фәалијјәт көстәрән дикәр китабханалар үчүн информасија, КАА вә методик мәркәз функсијасыны јеринә јетирир(2).

Мүасир мәрһәләдә азад базар мүнасибәтләринә кечилмәси илә сосиал-игтисади һәјатда бир сыра чәтинликләр мөвчуддур ки, онлар да елмин, мәдәнијјәтин бүтүн саһәләринә, о ҹүмләдән китабханаларын фәалијјәтинә бу вә ја дикәр дәрәҹәдә тә`сир етмишдир. Китабханаларын фәалијјәтиндә бөһран јарадан игтисади вәзијјәт Азәрбајҹан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын гаршысында да чәтин проблемләр јаратмышдыр: комплектләшдирмә имканларынын чатышмазлығы вә тамамилә јохлуғу, мадди-техники базанын зәифлији, мүтәхәссис кадрларын итирилмәси, бина шәраитинин пислији вә с. Лакин бүтүн бу проблемләрә бахмајараг, китабхананын коллективи әсасән нәзәрдә тутулан вәзифәләри јеринә јетирмәјә чалышмышдыр. Бу, хүсусилә алимләримизин јахын вә узаг хариҹи дөвләтләрдән алынан зәрури әдәбијјатла тә`мин едилмәси саһәсинә аиддир.

Китабханаларын ишини тәһлил едәркән, јени тәсәррүфатчылыг шәраитиндә вәзијјәтин јахшылашмасы һаггында нәтичә чыхартмаг олмаз. Белә ки, республикада иггисади сабитлијин олмамасы вә мүрәккәблији мүһүм тә`сир көстәрир. Һәмчинин китаб мәһсулларына, кағыза олан гијмәтләрин артмасы, абунә хәрчләринин артмасы, почт мәсрәфләри, чилдләмә материаллары вә башга амилләр китабхананын ишинә чидди тә`сир көстәрир.

Бир чох мүәссисәләрин өзүнү малијјәләшдирмәјә кетдији бир шәраитдә Мәркәзи Елми Китабхананын әввәлләр вә ја даһа учуз әлдә етдији материаллар өлчүлмәз дәрәчәдә баһалашмышдыр. Катастрофик һәддә чатмыш баһалыг МЕК-нын өз фондлары үчүн бу нәшрләри зәрури мигдарда сифариш етмәсинә имкан вермәмишдир. Лакин Милли Мәчлисин 1998-чи илин декабр ајында гәбул етдији "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Ганунунун 15-чи маддәсинә көрә Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасына республика нәшрләринин 2 пулсуз нүсхәсини алыр ки, бу да комплектләшмә саһәсиндәки чатышмазлығы мүәјјән мә`нада арадан галдырмаға имкан верир.

Мәркәзи Елми Китабханаја вә онун шәбәкәсинә 17 416 нүсхә әдәбијјат, о чүмләдән 5.135 нүсхә харичи әдәбијјат дахил олмушдур. Мәркәзи Елми Китабхананын өзүнә 10.893 нүсхә, о чүмләдән 1.526 нүсхә Азәрбајчан, 2.227 нүсхә харичи дилләрдә әдәбијјат дахил олмушдур. Чари илдә абунә үзрә "Гасид" фирмасы васитәсилә 3.867 нүсхә дөври нәшр алынмышдыр (3).

Ачыначаглы һалдыр ки, МЕК малијјә имканларынын олмамасы үчбатындан сон илләрдә харичи дөврләрдә тәшкил едилән тәдбирләрдә иштирак едә билмәмишдир.

Һазыркы дөврдә харичи әдәбијјатын комплектләшдирилмәси саһәсиндә гаршыја гојулан вәзифәләрин јеринә јетирилмәси мүмкүн дејилдир. Белә ки, китабхана валјута тә`сисатына малик дејилдир.

МЕК вә онун фондларынын харичи әдәбијјатла комплектләшмәсинин әсас мәнбәји Бејнәлхалг китаб мүбадиләси јолу илә дүнјанын 51 өлкәсинин 548 тәшкилатыдыр (4). Онларын арасында елмләр академијалары,

университетләр, али тәһсил мүәссисәләри, дүнјанын ән ири вә милли китабханалары, нәшријјатлар, редаксијалар, фирмалар, музејләр, ајры-ајры алимләр вардыр.

Бејнәлхалг китаб мүбадиләси јолу илә 2739 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр. МЕК-да бир сыра јени тәшкилатларла мүбадилә мүнасибәтләри јарадылмышдыр. Бунлар Пекиндәки тәбијјәт елмләри үзрә Чин тәшкилаты, Иран Милли Китабханасы, Иранын Гум шәһәриндәки Ајәтуллаһ Әл-Мараши-Әл Нәчәф Күтләви Китабханасыдыр. Китабхана ејни заманда "Бејнәлхалг Елм Фонду"ндан алимләрин харичи елми әдәбијјатла пулсуз тә`мин едилмәси шәклиндә һуманитар јардым алмышдыр. Бу хәтлә 1704 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр.

Һуманитар јардым шәклиндә дахил олан әдәбијјат Франса, Инкилтәрә, Америка, Исраил, Алманија, Түркијә, Иран вә башга дөвләтләрин сәфирликләри тәрәфиндән тәгдим едилмишдир.

МЕК комплектләшдирмә саһәсиндә бир сыра чәтинликләрлә үзләшмишдир. Китаблар вә дөври нәшрләрин гијмәтинин фөвгәладә артымы китабхананын фондларынын комплектләшдирилмәсиндә ән әсас проблемә чеврилмишдир. Һәр ил јени нәшрләр мејдана кәлдикчә, илдән-илә нәшр едилән әдәбијјатын гијмәти даһа да баһалашмагда давам едир.

Бу дөврдә комплектләшмә ишинә китабхана бүчәсиндән ајырмаларын мәбләғи хејли артмышдыр. Мәсәлән, 1990-чы илдә МЕК тәрәфиндән әдәбијјат алынмасына 43.852рубл 59 гәпик сәрф олунмушдуса, 1995-чи илдә бу рәгәм 2.113.407 маната, 1998-чи илдә 15.209 маната чатмышдыр (5).

Фондларда олан мүәјјән чатышмазлыгларын арадан галдырылмасы мәгсәдилә Азәрбајчан, рус вә харичи дилләрдә әдәбијјатла јенидән комплектләшдирилмәси иши дә давам етдирилмишдир. Бу истигамәтдә 97 нүсхә әдәбијјат әлдә едилмишдир.

Артыг бир нечә илдир ки, Америка милјонери Чорч Сорос харичдә нәшр олунмуш журналлары китабханаја һәдијјә верир. Чари илдә јахын вә узаг харичи өлкәләрдән 2739 нүсхә әдәбијјат алынмышдыр. Ислам, Тарих, Сәнәт вә Күлтүр Араршдырмалар Мәркәзинин директору профессор Екмәләддин

мә`лумат верилмәклә јанашы, мәтбәәнин нәшр етдији китабларын, дөври мәтбуатын библиографик сијаһысы да охучулара тәгдим едилир.

Мәркәзи Елми Китабхана вә Елми-Тәдгигат Институтларында фәалијјәт көстәрән китабханаларын горунмасы вә инкишафы үчүн ашағыдакы тәвсијәләри ирәли сүрмәк мәгсәдәујғундур:

- Азәрбајчан ЕА Рәјасәт Һеј`әтинин "Мәркәзи Елми Китабханасынын фәалијјәтинин јахшылашдырылмасы тәдбирләри һаггында" 1998-чи ил 13 мај тарихинә әсасән Азәрбајчан ЕА идарә вә тәшкилатларынын директорлары нәшр едилән китаб вә журналлардан МЕК-нын фонду вә мүбадилә үчүн 30 нүсхә китаб вә 50 нүсхә журнал ајрылмасы ишинә нәзарәти артырсын;

- республикада вә харичи өлкәләрдә нәшр едилән јени әдәбијјатын дәрч олунан гәзет вә журналларын вахтында алынмасы үчүн китабханаја мүвафиг мигдарда валјута ајрылсын;

- Мәркәзи Елми Китабхананын Бејнәлхалг Китабхана Чәмијјәтинин үзвү олдуғу нәзәрә алынараг онун һәмин чәмијјәтин ишиндә вә харичи өлкәләрдә кечирилән конфрансларда иштиракы тә`мин едилсин;

- охучулара китабхана-библиографија хидмәтини јахшылашдырмаг, китабхана фондларындан сәмәрәли истифадә, онларын тәблиғи, һәмчинин китабхана ишләринин бә`зи просесләринин автоматлашдырылмасы мәгсәдилә иши јүксәк сәвијјәдә гурмаг үчүн јени әлавә штат ваһиди верилсин;

- китабхана кадрларынын һазырланмасы вә ихтисасынын артырылмасы иши јенидән тәшкил едилсин;

- јүксәк ихтисаслы китабхана кадрлары һазырламаг үчүн аспирантурада китабханашүнаслыг вә библиографија ихтисасы үзрә јер ајрылсын;

- китабхана ишинин сәмәрәлилијинин артырылмасына даир тәдгигатлар кенишләндирилсин.

Мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын базар игтисадијјатына кечдији дөврдә китабхананын јени игтисади механизмә ујғунлашмасы, бу иш системиндә ајдын вә садә механизмин јарадылмасы илә әлагәдар олараг, китабхана

маркетинги фәалијјәтинин һазырланмасы, күзәштли шәртләрин јарадылмасына јөнәлдилмәси нәтичәсиндә хејли сағламлашдырмаг олар.

ӘДӘБИЈЈАТ

1. Азәрбајчан Республикасынын президенти Һејдәр Әлијевин чыхышы// Азәрбајчан.-1995. -6 ијун.
2. "Китабхана иши һаггында" Азәрбајчан Республикасынын Гануну. -Азәрбајчан. - 1999. -14 март.
3. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1999-чу илдә көрдүјү ишләр һаггында гыса мә`лумат. -Бакы, 1999.- С. 4.
4. Јенә орада.
5. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын Вәтән әдәбијјатынын комплектләшдирилмәси шө`бәсинин суммар учот китабы.
6. Азәрбајчан ЕА Мәркәзи Елми Китабханасынын 1999-чу илдә көрдүјү ишләр һаггында гыса мә`лумат. -С.2.

Иһсаноғлунун һәдијјә вердији түрк, әрәб, вә фарс дилләриндә олан 100-дән чох китаб фондда өз даими јерини тапмышдыр.

Китабхана тәкчә "өз" охучуларына дејил, дүнјанын 50-дән чох өлкәсинин јүзләрлә академија, университет, тәдгигат институтлары, милли китабхана вә с. тәшкилатлара, ејни заманда дүнја шөһрәтли харичи алимләрә дә хидмәт көстәрир.

1999-чу илдә МЕК-а вә онун шәбәкәләринә мүрачиәт едән охучуларын үмуми сајы 40158 нәфәр олмуш, охучуларын давамијјәти 2.234.415, китаб верилиши 3.527.209 нүсхә, китаб фондунун үмуми һәчми 3.356.266 нүсхә олмушдур (6).

Охучулара хидмәт саһәсиндә фәрди вә китабханаларарасы абонемент (КАА) хидмәтинә хүсуси әһәмијјәт верилмишдир. Фәрди абонемент хидмәтиндән Азәрбајчан ЕА-нын елми идарәләри вә гејри-елми тәшкилатларын әмәкдашлары даһа чох истифадә етмишләр.

Сон илләрдә МЕҞ МДБ китабханаларынын китабханаларарасы абонемент хидмәтинә гошулмушдур.

МЕК-ын библиографик фәалијјәтинин әсас истигамәтләри ашағыдакылардыр:

- информасија-библиографија хидмәти;
- мә`лумат-библиографија хидмәти;
- мүхтәлиф мәзмунда вә мүхтәлиф әһәмијјәтли библиографик материалларын тәртиби;
- мә`лумат-библиографија апаратынын тәшкили вә апарылмасы;
- китабхана-библиографија биликләринин тәблиғи.

Елмләр Академијасынын алим вә мүтәхәссисләринә кејфијјәтли вә оператив информасија-библиографија хидмәти сәвијјәсинин јүксәлдилмәсинә хүсуси диггәт јетирилмишдир. Алимләрин мүхтәлиф елми характердә информасија тә`минаты үзрә фәалијјәт нөвләри арасында, фәрди сорғуларын, тәләбатын өјрәнилмәси кими чәтин вә әһәмијјәтли вәзифәләри јеринә јетирән Мә`луматын Сечилиб Пајланмасы Системи (МСП) хүсуси рол ојнамышдыр. Китабхананын Елми-Техники Информасија шө`бәсинин МСП системи илә хидмәти 21 елми-тәдгигат институтунун арашдырдығы 43-дән чох елми мөвзуну информасија илә тә`мин едир.

Мә`луматын Сечилиб Пајланмасы системи илә абонентләрә көндәрилән сигнал билдиришләринин мигдары 2200-дүр.

Мәркәзи Елми Китабхананын охучулара мә`лумат-библиографија хидмәти әсасән дөвләт әһәмијјәтли сәнәдләрин тәблиғинә, республиканын ичтимаи-сијаси, сосиал-игтисади вә елми һәјатынын актуал мәсәләләринә һәср олунмуш әдәбијјатын тәблиғинә, өлкәмиздә вә харичдә мүтәрәгги елми наилијјәтләри әкс етдирән материалларын вә картотекаларда тәсвир едилмәсинә јөнәлдилмишдир.

1999-чу илдә Мәркәзи Елми Китабханада 4 јазылы библиографик арајыш тәртиб едилмишдир: "Китаби-Дәдә Горгуд" (25 адда); "Авеста" һаггында әдәбијјат (24 адда); "Азәрбајчанын Русија илә бирләшмәси һаггында әдәбијјат" (32 адда); Азәрбајчан ЕА Рәјасәт Һеј`әтинин сифариши илә 4 шө`бә тәрәфиндән "Нефт вә газ үзрә арајыш-мә`лумат китабынын сијаһысы" (340 адда) һазырланмышдыр.

Охучулара китабхана-библиографија хидмәтинин, китабхана фонларынын тәблигинин әсас фәалијјәт көстәричиси формасы сәркиләрин тәшкилидир. МЕК вә онун шәбәкәсиндә ичтимаи-сијаси, мәдәнијјәт һадисәләринә, елми билик вә тәблиғатларын тәблиғинә, јени елми наилијјәтләрә, алимләрин јубилејләринә, елми мүшавирә, гурултај вә симпозиумлара һәср олунмуш мүхтәлиф мөвзуларда 146 сәрки тәшкил едилмишдир. Онларын арасында "Азәрбајчанда нефт", "Мүасир кимјанын наилијјәтләри", Ч.Чаббарлы-100", "Һ.Араслы-90", "Китаби-Дәдә Горгуд-1300" вә с. гејд етмәк олар. Бу сәркиләрдә 6896 нүсхә әдәбијјат нүмајиш етдирилмишдир.

"Ч.Б.Гулијев" (академик-тарихчи) шәхси библиографик көстәричиси, "Гафгаз әразиләри халгларынын тәсвиринә даир материаллар топлусу" (тәртибчи Ә.Әфәндијев) библиографик көстәричиси нәшр олунмушдур. Чапдан чыхан "Оручов гардашларынын мәтбәәси" (мүәллифләр Ә.Әфәндијев; З.Әлијева) библиографик көстәричисиндә һәлә әсрин әввәлләриндә Азәрбајчан мәтбуаты матрихиндә хүсуси хидмәти олан Оручов гардашларынын мәтбәәсинин фәалијјәти һаггында